

J. Neimanis. Läti Konstitutsioonikohtu viimase aja kohtupraktika ülevaade. – Riigiõiguse aastaraamat 4/2023, lk 148–162.

Läti Konstitutsioonikohtu viimase aja kohtupraktika ülevaade

JĀNIS NEIMANIS

Tõlkinud Piret Luiga

Toimetanud Heiki Loot

Kokkuvõte. Artikkel annab ülevaate valitud Läti Konstitutsioonikohtu lahenditest aastatel 2020–2022. Lahendid on jagatud kolme sellel perioodil konstitutsioonikohtu praktikas kordunud temaatilisse kategooriasse: COVID-19 pandeemia, tõrjutud ühiskonnariühmade võimestamise ja demokraatia kaitsega seotud otsused.

Märksõnad: Läti Konstitutsioonikohus, põhiseaduslikkuse järelevalve, põhiõiguste piirangud, COVID-19 pandeemia, vähemuse kaitse, demokraatia kaitse

SISUKORD

I. Sissejuhatus	149
II. COVID-19 pandeemiaga seotud kohtuasjad	150
A. Hasartmänguettevõtete suhtes kehtestatud piirangud	150
B. COVID-19 testimine enne Lätisse saabumist	152
C. Kaubanduskeskuste tegevusele kehtestatud piirangud	153
D. Kokkuvõtvad märkused COVID-19 pandeemiaga seotud kohtupraktika kohta	154
III. Tõrjutud ühiskonnarühmade võimestamist puudutavad kohtuasjad	155
A. Vaesus ja tagatud miinimumsissetulek	155
B. Endiste süüdimõistetute taasühiskonnastamine	157
C. LGBTQ+ inimeste õigused	158
D. Kokkuvõtvad märkused tõrjutud ühiskonnarühmade võimestamist puudutava kohtupraktika kohta	160
IV. Demokraatia kaitset puudutavad kohtuasjad	160
A. Vabaduskaotuslikku karistust kandvate isikute hääleõigus	160
B. Demokraatia, mis suudab end ise kaitsta	161
C. Kokkuvõtvad märkused demokraatia kaitset puudutava kohtupraktika kohta	162

I. Sissejuhatus

Alates 2020. aasta algusest on Läti Konstitutsioonikohus (edaspidi konstitutsioonikohtus) langetanud otsuse rohkem kui 80 kohtuasjas, kus küsimuse all on olnud väga erinevad teemad, muu hulgas isikuandmete kaitse, riigikeele (s.t läti keele) kasutamine haridusvaldkonnas, COVID-19 pandeemia, Läti maagaasivõrgu ohutus ja sellele ligipääsu saamine ning LGBTQ+ inimeste õigused. Selles artiklis antakse ülevaade valitud hulgast konstitutsioonikohtu otsustest, mis kategoriseeritakse kolme viimase aja kohtupraktika trende iseloomustavasse rühma: COVID-19 pandeemia, tõrjutud ühiskonnarühmade võimestamise ja demokraatia kaitsega seotud otsused.

II. COVID-19 pandeemiaga seotud kohtuasjad

2020. aasta märtsis teatas Maailma Terviseorganisatsioon, et ülemaailmne COVID-19 puhang, mida põhjustas koroonaviirus, on saavutanud pandeemia taseme. Veidi aega pärast seda andis Läti valitsus korralduse, millega kehtestati riigis umbes üheks kuuks eriolukord. Hiljem pikendati eriolukorra kehtivust mõne kuu võrra ja järgneva kahe aasta jooksul anti eriolukorda kehtestav korraldus veel kahel korral. See lubas rakendada kiireid ohutusmeetmeid epideemia vastu ja nendega seotud inimõiguste piiranguid, millest enamiku kehtestas valitsus. Mitmete meetmete vastu esitati kaebused konstitutsioonikohtusse, nii et kaebusi kogunes üle saja. Enamik neist kaebustest puudutas meditsiinilise kaitsemaski kandmise kohustust; kogunemiste, koosolekute ja usutalituste suhtes kehtestatud piiranguid; kaubanduskeskuste äritegevuse ja lahtiolekuaegade suhtes kehtestatud piiranguid; töötajatele töö katkemise tõttu makstavaid riiklikke hüvitisi ja vaksineerimist. Siiski oli neist kaebustest üksnes mõne lahendamine konstitutsioonikohtu pädevuses või piisavalt põhjendatud selleks, et konstitutsioonikohus alustaks nende põhjal menetlust.

A. Hasartmänguettevõtete suhtes kehtestatud piirangud

Kõige esimene COVID-19 pandeemiaga seotud konstitutsioonikohtu otsus puudutas eriolukorra ajal kehtinud ajutist keeldu, mis ei lubanud mängida hasartmänge ei hasartmänguettevõttes kohapeal ega ka mitte interaktiivsel teel.¹ Menetlust alustati konstitutsiooniliste kaebuste alusel, mille olid esitanud viis hasartmängukorraldajat, kes väitsid, et selline keeld rikub muu hulgas nende omandipõhiõigust, mis on sätestatud Läti põhiseaduse (*Satversme*) artiklis 105.

Kohus asus seisukohale, et õigus tegeleda tegevusloa alusel teatud majandustegevusega, nimelt korraldada ettevõttes kohapeal või interaktiivseid hasartmänge, on põhiseaduse artikli 105 kaitsealas, ning seega piirab keeld kaebajate omandipõhiõigust. Piirang oli kehtestatud selleks, et kaitsta teiste inimeste õigusi, mis puudutavad tervishoidu ja ühiskondlikku heaolu.

¹ Läti Konstitutsioonikohus 11.12.2020, 2020-26-0106 – Seaduse „Meetmed, et ära hoida ja vähendada ohtu, mida riigile põhjustab COVID-19 levik“ § 9 kooskõla Läti Vabariigi põhiseaduse artikliga 105 ja Euroopa Liidu toimimise lepingu artikliga 49. [Läti Konstitutsioonikohtu otsused on inglise keeles kättesaadavad arvutivõrgus <https://www.satv.tiesa.gov.lv/en/cases/> (06.04.2024). – *Tõlk.*]

Konstitutsioonikohus jõudis järeldusele, et hasartmänguettevõtetes kohapeal mängimise piirang oli nii sobiv kui ka vajalik, sest meede aitas pidurdada COVID-19 haiguse levikut ajal, mil viirus kandus inimeselt inimesele rääkimisel, kõhmisel või aevastamisel õhku levivate piiskadega. Nimelt oli vajalik vähendada inimestevahelisi füüsilisi kontakte ja kokkusaamisi. Ent interaktiivsetele hasartmängudele kehtestatud piirangud ei aidanud piirata COVID-19 haiguse levikut. Isegi kui need piirangud võisid kaitsta üksikisikuid rahalise seisu halvenemise eest pandeemia ajal, tõi konstitutsioonikohus välja, et seadusandja ei tohi isegi mitte eriolukorras kehtestada sätteid, mis on ebamõistlikult laia kohaldamisalaga ja mis piiravad ka nende üksikisikute õigusi, kelle puhul sätte legitiimne eesmärk ei rakendu. Olgugi et sätte kehtestati selleks, et kaitsta hasartmänguprobleemiga inimesi ja nende presid, ei olnud seadusandjal põhjust piirata lisaks kõigi teiste inimeste õigust valida, kuidas nad kasutavad oma vara ja veedavad vaba aega. Lisaks leidis kohus, et legitiimsete eesmärkide saavutamise alternatiivsete meetmetena võiksid kõne alla tulla spetsiifiliselt interaktiivsele mängimisele kehtestatud piirangud, nagu näiteks piirangud ajale ja rahale, mida on võimalik kulutada hasartmänguveebilehtedel. Seega leidis konstitutsioonikohus, et interaktiivse hasartmängu suhtes kehtestatud piirangud ei ole proportsionaalsuse testi kohaselt vajalikud ja need ei ole seetõttu ka põhiseadusega kooskõlas.

Selles kohtuasjas selgitas konstitutsioonikohus, kuidas tuleb proportsionaalsuse põhimõtet kohaldada koos ettevaatuspõhimõttega, mis annab seadusandjale suurema otsustusruumi. Nimelt juhul, kui ettevaatuspõhimõtte kohaldamine on mõistlikult õigustatud, sest esineb eriline ja tõsine oht tervisele ja heaolule, ei pea riik ootama riski realiseerumist. Siiski peavad piirangud, mille seadusandja sellise ettevaatuse alusel kehtestab, olema põhiseadusega kooskõlas. Peale selle ütles konstitutsioonikohus, et olukordades, kus seadusandja on silmitsi suure määramatusega ja usub, et teatud eesmärkide saavutamiseks tuleb kasutada kiireid lahendusi, ei ole seadusandjal vaja pikalt ja põhjalikult uurida vastava kahju tekkimise ohtu ega arutleda üksikasjalikult selle üle, kuidas kahju ära hoida, sest nõnda viibiks olulisel määral otsuse vastuvõtmine ja kehtima hakkamine. Konstitutsioonikohus järgis neidsamu ideid teistes COVID-19 pandeemiaga seotud kohtuasjades.

B. COVID-19 testimine enne Lätisse saabumist

Konstitutsioonikohus alustas selles asjas² menetlust aastaid Saksamaal elanud Läti Vabariigi kodaniku kaebuse alusel. Kaebuse esitaja oli harjunud käima Lätis ja oli kavatsenud tulla lennukiga Lätisse ka 2021. aasta jaanuari teises pooles või sama aasta veebruaris. Ent Läti valitsus kehtestas mitu reisipiirangut, muu hulgas nõude, et reisija COVID-19 test peab olema negatiivne, enne kui reisija lubatakse Lätisse suunduva lennuki pardale. Kaebaja asus seisukohale, et see nõue piiras ebaproportsionaalselt tema kui kodaniku õigust vabalt Lätisse naasta, mis on sätestatud põhiseaduse artiklis 98.

Konstitutsioonikohus leidis, et Läti kodaniku õigus vabalt Lätisse naasta on absoluutne õigus ja seda ei või piirata. Ent kohus märkis, et Läti kodanik saab Lätisse naasta mitmel moel, nt maismaapiiri ületades või saabudes sadama, lennujaama või raudteejaama kaudu või veel muul viisil. Seega järeldas kohus, et inimese õigus naasta Lätisse on üks asi, kuid tema soov ja võimalus tulla Lätisse selleks konkreetset transpordivahendit kasutades on teine asi.

Konstitutsioonikohus tegi kindlaks, et Läti Vabariigi territooriumile tulek polnud piiratud näiteks nende Läti kodanike jaoks, kes tulid Lätisse niisuguse sõidukiga, mis polnud ühistransporditeenuseid osutav sõiduk, ja kelle COVID-19 test oli osutunud positiivseks. Peale selle märkis kohus, et vaidlusalune õigusnorm võis tõesti kaebajale teatud ebamugavust põhjustada, sest see ei võimaldanud tal reisida Lätisse sel moel, nagu tema soovis. Niisugust takistust ei saa aga pidada ületamatuks, sest Läti ei olnud oma kodanikele reisimist ära keelanud ega sulgenud riigipiire. Seega järeldas konstitutsioonikohus, et kaebaja õigust vabalt Lätisse naasta ei olnud piiratud, ja lõpetas asja menetluse.

---

² Läti Konstitutsioonikohus 18.02.2022, 2021-10-03 – Läti valitsuse 09.06.2020. a määruse nr 360 „Epidemoloogilised ohutusmeetmed COVID-19 nakkuse leviku piiramiseks“ § 35³ kooskõla Läti Vabariigi põhiseaduse artikli 98 teise lausega.

C. Kaubanduskeskuste tegevusele kehtestatud piirangud

Kohtuasjas³ oli küsimuse all Läti valitsuse poolt epideemia ärahoidmiseks kehtestatud säte, milles oli ette nähtud, et kaubanduskeskustes, mille kaubanduspind kokku ületas 7000 ruutmeetrit, on kaubandustegevus keelatud, kui teatud kategooria poed välja arvata. Menetlust alustati kaebuste alusel, mille esitasid äriühingud, kelle poed tegutsesid niisugustes kaubanduskeskustes ja kelle poodidesse oli võimalik siseneda otse väljast, ja kaubanduskeskuste omanikud, kes üürisid äripindu kauplejatele ja teenuseosutajatele. Kaebajad väitsid, et vaidlusalune määrus loob ebavõrdse olukorra ega ole kooskõlas omandipõhiõigusega, sest võimaldab suurtes kaubanduskeskustes üksnes valitud poodidel oma ärisid avatuna hoida.

Konstitutsioonikohus leidis, et poeomanike õigusi oli küll piiratud, kuid piirang kehtestati COVID-19 haiguse leviku ohjeldamiseks, piirates inimeste koondumist ja liikumist suurtesse kaubanduskeskustesse ning sedakaudu vähendades ühistranspordi kasutust. Niisiis teenis määrus legitiimset eesmärki kaitsta teiste inimeste õigust tervisele. Peale selle arvas kohus, et COVID-19 haiguse kontrollimatu levik põhjustanuks tervishoiusektori ülekoormuse, mis seadnuks ohtu tervishoiu- ja meditsiiniteenuste pideva kättesaadavuse. Nõnda tunnustati ka üldise heaolu kaitset piirangu legitiimse eesmärgina. Konstitutsioonikohus tegi veel järelduse, et kehtestatud piirangud aitasid saavutada nimetatud eesmäärke. Siiski arvas kohus, et leidub teistsuguseid meetmeid, mis piiraksid poeomanike põhiõigusi väiksemal määral ja millega oleks legitiimsete eesmärkide täitmine samaväärsel viisil tagatud. Nimelt ei ole olulist vahet suures kaubanduskeskuses paikneval poel, kuhu külastajad enam ei pääse mitte kaubanduskeskuse kaudu, vaid iseseisva sissepääsu kaudu otse väljast, ja poel, mis ei paikne kaubanduskeskuse pinnal. Nii oleksid legitiimset eesmärgid samaväärselt täidetud sätete abil, mis lubavad kaubelda kaubanduskeskuses paiknevates, kuid iseseisvat sissepääsu omavates poodides. Seega jõudis konstitutsioonikohus järeldusele, et vaidlustatud määrus rikkus poeomanike omandipõhiõigust ja oli vastuolus põhiseaduse artikliga 105. Vaidlustatud õigusakt rikkus kohtu hinnangul poeomanike puhul ka võrdsuse põhimõtet, mis on ette nähtud põhi

³ Läti Konstitutsioonikohus 10.03.2022, 2021-24-03 – Läti valitsuse 09.06.2020. a määruse nr 360 „Epidemoloogilised ohutusmeetmed COVID-19 nakkuse leviku piiramiseks“ (07.04.2021 kuni 19.05.2021 kehtinud redaktsioonis) § 24¹⁸ kooskõla Läti Vabariigi põhi-seaduse artikli 91 esimese lause ning artikli 105 esimese ja kolmanda lausega.

seaduse artiklis 91, sest määrusega keelati poodide tegevus suurtes kaubanduskeskustes hoolimata sellest, kas konkreetsesse poodi on võimalik tagada eraldi sissepääs otseselt väljast või mitte. Samal ajal võisid kaubanduskeskustest väljaspool asuvad poed oma tegevust jätkata.

Mis puudutab kaubanduskeskuste omanikke, siis konstitutsioonikohus tunnistas, et nende võimalus teenida oma pindade väljaüürimise pealt on tihedalt seotud üürnike õigusega kasutada üüritud ruume kaubandustegevuseks. Kaubanduskeskuste omanikud ei saanud vaidlusaluse määruse tõttu kasutada oma pindade väljaüürimise ja varalt tulu teenimise õigust. Ent vaidlusalune määrus tõi kasu kogu ühiskonnale, sest õigusakt kaitses inimesi haigestumise ja tervishoiusüsteemi ülekoormuse eest. Arvestades viiruse levikut ja seda, millist ohtu kätkes viirus tervishoiusüsteemile, ei võinud mõnede äriühingute huve eelistada kogu ühiskonna huvidele. Seega leidis kohus, et niivõrd, kui võrd vaidlustatud määrus puudutab suurte kaubanduskeskuste omanikke, on see põhiseaduse artiklis 105 sätestatud omandipõhiõigusega kooskõlas. Konstitutsioonikohus leidis siiski, et määrusega rikutakse põhiseaduse artiklis 91 sätestatud võrdsuse põhimõtet. Määrusega ei keelatud kauplemist suures poes. Ent keelati, küll teatud eranditega, kauplemine suurtes kaubanduskeskustes määruse kehtivuse ajal. Nii nähti määrusega ette nende isikurühmade erinev kohtlemine. Kohus ei leidnud objektiivseid argumente, mis toetanuks seda, et suurte kaubanduskeskuste omanike ja suurte poodide omanike erineval kohtlemisel on legitiimne eesmärk.

D. Kokkuvõtavad märkused COVID-19 pandeemiaga seotud kohtupraktika kohta

Konstitutsioonikohtus on lisaks olnud arutlusel sellist õigusakti puudutav vaidlus, milles sätestati, et õpilased omandavad põhi- ja keskhariduse COVID-19 haiguse leviku tõttu ainult kaugõppe teel. Kohus pidas õigusakti, millega sätestati kaugõppe, kooskõlas olevaks põhiseaduse artiklis 112 sätestatud hariduspõhiõigusega. Siiski on veel kaks kohtuasja, mida konstitutsioonikohus menetleb. Ühes kohtuasjas vaieldakse keelu üle, mis ei lubanud pandeemia ajal importida Lätis ameeriika naarisaid; teises kohtuasjas on arutluse all parlamendiliikmetele kehtestatud kohustus lasta end vaksineerida, selleks et nad saaksid jätkata oma kohustuste täitmist.

Kõikehõlmav seisukoht, millele konstitutsioonikohus on asunud COVID-19 pandeemiaga seotud kohtuasjades, on see, et proportsionaalsuse põhimõtet tuleb kohaldada koos seadusandjale suuremat otsustusruumi andva ettevaatuspõhimõttega. Nimelt juhul, kui ettevaatuspõhimõtte kohaldamine on mõistlikult õigustatud, sest esineb eriline ja tõsine oht tervisele ja heaolule, ei pea riik ootama riski realiseerumist. Siiski peavad piirangud, mille seadusandja sellise ettevaatuse alusel kehtestab, olema põhiseadusega kooskõlas. Peale selle on konstitutsioonikohus asunud seisukohale, et olukordades, kus seadusandja on silmitsi suure määramatusega ja usub, et teatud eesmärkide saavutamiseks tuleb kasutada kiireid lahendusi, ei pea seadusandja pikalt ja põhjalikult uurima vastava kahju tekkimise ohtu ega arutlema üksikasjalikult selle üle, kuidas kahju ära hoida, sest nii viibiks olulisel määral otsuse vastuvõtmine ja kehtima hakkamine. On võimalik, et konstitutsioonikohus järgib neid ideid teiste COVID-19 pandeemiaga seotud kohtuasjade lahendamisel.

III. Tõrjutud ühiskonnarühmade võimestamist puudutavad kohtuasjad

Teine teema, mis kordub konstitutsioonikohtu viimase aja kohtupraktikas, on tõrjutud ühiskonnarühmade võimestamine. Neis kohtuasjades tuleb esile vajadus kaitsta haavatavaid vähemusrühmi enamuse kontrollimatu ja sageli eelarvamusliku võimukasutuse eest.

A. Vaesus ja tagatud miinimumsissetulek

2020. aasta suvel tegi konstitutsioonikohus otsuse kohtuasjas, mis puudutas valitsuse poolt kehtestatud tagatud miinimumsissetuleku määra.⁴ See määr pidi väljendama elatusmiinimumi, mida üksikisik vajab oma esmavajaduste rahuldamiseks. Läti õiguse järgi otsustatakse määra alusel tagatud miinimumsissetuleku hüvitise suurus, s.t rahaline toetus, mida makstakse abivajavatele inimestele selleks, et nad saaksid katta oma igapäevased kulud. Kohtuotsuse tegemise ajal oli vaidlusaluse määruse järgi tagatud miinimumsissetuleku määr 64 eurot kuus inimese kohta.

---

⁴ Läti Konstitutsioonikohus 25.06.2020, 2019-24-03 – Läti valitsuse 18.12.2012. a määruse nr 913 „Tagatud miinimumsissetuleku määra kehtestamine“ § 2 kooskõla Läti Vabariigi põhiseaduse artiklitega 1 ja 109.

Konstitutsioonikohus hakkas asja arutama ombudsmani taotluse alusel. Ombudsman leidis, et tagatud miinimumsissetuleku määr ei ole kooskõlas heaoluriigi ja õigusriigi põhimõtetega, sest see summa ei taga abivajavatele inimestele inimväärset elu ning määraga ei ole täidetud kohustus võimaldada inimestel kasutada oma sotsiaalseid õigusi vähemalt selles minimaalses ulatuses, mis on sätestatud põhiseaduse artiklis 109.

Kohus leidis, et seadusandja on kohustatud looma sotsiaalkaitstesüsteemi, mille eesmärgiks on inimväärkuse kui demokraatliku õigusriigi kõikehõlmava väärtuse kaitse. Selleks, et igaüks saaks elada inimväärset elu, peab minimaalne sotsiaalabi võimaldama inimesele toidu, riided, eluaseme ja arstiabi – kõik selle, mida on tarvis elementaarse ellujäämise tagamiseks, ning lisaks peab igaühele olema tagatud võimalus kasutada õigust põhiharidusele. Peale selle peab sotsiaalabi tagama inimesele võimaluse osa võtta sotsiaalsest, poliitilisest ja kultuurielust, nii et inimesel oleks ühiskonna täieõigusliku liikme staatus.

Kohus leidis, et seadusandja on võtnud meetmeid sotsiaalkaitstesüsteemi loomiseks, tagades inimestele võimaluse kasutada oma õigust sotsiaalkaitsele. Üks sotsiaalkaitstesüsteemi elementidest on sotsiaalabi, mille eesmärk on aidata hädasolevaid inimesi ja mille osa on vaidlusaluse määrusega sätestatud tagatud miinimumsissetuleku määr ning selle määraga seotud hüvitis. Ent tagatud miinimumsissetuleku määr oli kehtestanud valitsus, mitte parlament, kuigi sellise olulise küsimuse otsustamine on parlamendi kohustus. Peale selle leidis kohus, et 64-eurone tagatud miinimumsissetuleku määr põhineb pelgal kokkuleppel, mille on teinud määrata alusel makstava hüvitise väljamaksmisega seotud institutsioonid, nimelt valitsus ja kohalikud omavalitsused. Määr ei põhinenud ühelgi meetodil, mille kasutamine kindlustaks selle, et tagatud miinimumsissetuleku määr päriselt aitaks määraga seotud hüvitise saajal katta oma esmavajadused.

Peale tagatud miinimumsissetuleku hüvitise hindas konstitutsioonikohus ka teisi abivajajatele pakutavaid sotsiaalkaitstesüsteemi meetmeid. Kohus leidis, et sotsiaalkaitstesüsteemi raames on abivajavale inimesele olemas mitmesugused sotsiaalabimeetmed. Ent riiklikke sotsiaalhüvitisi ei saa pidada inimese esmavajaduste rahuldamiseks mõeldud hüvitisteks, sest need riiklikud hüvitised teenivad teisi eesmärke. Pealegi antakse neid teatud elanikerühma kuuluvatele isikutele erilistes olukordades. Niisiis jõudis kohus järeldusele, et vaidlusaluses määruses sätestatud tagatud miinimumsissetuleku määr koos teiste sotsiaalkaitstesüsteemi meetmetega ei kindlusta inimväärset elu igale abivajajale. Seega ei ole vaidlusalune määrus kooskõlas põhiseaduse artiklitega 1 ja 109.

B. Endiste süüdimõistetute taasühiskonnastamine

Konstitutsioonikohus on arutanud mitut kohtuasja, kus küsimuse all olid püsivad keelud, mis kehtisid endiste süüdimõistetute suhtes edasi pärast seda, kui nende karistusandmed olid registrist kustutatud. Keelud väljendusid tavaliselt nii perekondlike sidemete vormilise tunnustamise piirangutes kui ka teatud ametikohtadel töötamise piirangutes.

2021. aasta märtsis langetas konstitutsioonikohus otsuse sellist seadusesätet puudutavas asjas, mis keelas vägivaldses kuriteos süüdi mõistetud isikul elu lõpuni töötamise lastega seotud ametikohtadel.⁵ Konstitutsioonikohus alustas kohtuasjas menetlust Ülemkohtu taotluse alusel. Taotluse andmetel oli tööandja vaidlusaluse seadusesätte alusel lõpetanud töösuhte ehitusjärelvalve ülesandeid täitva töötajaga, kes oli varem süüdi mõistetud kuritahtlikus huligaansuses.

Kõigepealt leidis konstitutsioonikohus, et esmalt tuleb proaktiivsete ja preventiivsete meetmetega ära hoida igasugune laste vastu suunatud vägivald. Vaidlusaluses seadusesättes nähti ette ka sellekohased meetmed. Säte aitas vähendada tõenäosust, et lastega on otseses ja pidevas või regulaarses kontaktis niisugused isikud, kes on minevikus loonud vägivalda kasutades või vägivaldaga ähvardades teise inimese jaoks ohtliku olukorra. Konstitutsioonikohus lisas veel, et selliste juhtumite puhul, kus otsuse tegemiseks kaalutakse mitmesuguseid asjaga seotud huve, sealhulgas lapse huve, on lapse parimad huvid kõige tähtsamad. Kuid see ei tähenda, et muude huvidega arvestama ei peaks. Sel juhul tuleb leida parim tasakaal kõikide asjaga seotud huvide vahel. Õigus valida endale töö on samuti tähtis põhiõigus, sest töö on demokraatlikus ühiskonnas inimväärikuse asendamatu allikas ja selle tõendus.

Teiseks rõhutas konstitutsioonikohus, et seadusandjal on lubatud kehtestada keeld, mille kohaselt on varem süüdi mõistetud isikul keelatud töötada kokkupuutes lastega juhul, kui isik kujutab endast lapsele objektiivselt võttes suuremat ohtu kui isik, keda ei ole varem süüdi mõistetud. Pelk asjaolu, et isik on vägivaldses kuriteos süüdi mõistetud, ei ole alati piisav väitmaks, et see isik on lastele ohtlik ka pikemas perspektiivis. Põhiõigust piirav keeld ei tohiks põhineda üldistel eeldustel, vaid peaks, niivõrd kui see on võimalik, edendama õiglase lahenduse saavutamist üksikjuhtumitel. Konstitutsioonikohus leidis, et vägivaldses

---

⁵ Läti Konstitutsioonikohus 25.03.2021, 2020-36-01 – Laste õiguste kaitse seaduse § 72 lõike 5 punkti 1 kooskõla Läti Vabariigi põhiseaduse artikli 91 esimese lause ja artikli 106 esimese lausega.

kuriteos süüdi mõistetud isiku õigust töötada ametikohal, kus ta puutub kokku lastega, võib igal üksikul juhul hinnata asutuse juht, tööandja või ürituse korraldaja, kes saab vajaduse korral nõu küsida Riiklikult Laste Õiguste Kaitse Inspeksioonilt. Riiklikule Laste Õiguste Kaitse Inspeksioonile on võimalik anda asjakohane täiendav pädevus, vastavaid hinnanguid saab anda ka üldkohus. Järelikult on põhiõiguste piiramise legitiimne eesmärk samaväärselt saavutatav viisil, mis piirab isikute õigusi vähem ja mis pealegi ei nõua riigilt ega ühiskonnalt ebaproportsionaalset panust. Niisiis ei ole vaidlusaluses seadusesättes ette nähtud põhiõiguse piirang proportsionaalne ja vaidlusalune säte ei ole kooskõlas põhi-seaduse artikliga 106.

C. LGBTQ+ inimeste õigused

Kohtuasjas⁶ oli küsimuse all õigusnorm, millega lapse ema naissoost partnerile ei olnud ette nähtud õigust saada puhkust lapse sünni puhul.

Menetlust alustati konstitutsioonilise kaebuse alusel. Kaebuses märgiti, et kaebaja on oma samasoolise partneriga püsivas suhtes. Pärast kooselu alustamist oli kaebaja partner sünnitanud kaks last ning nende laste sündi olid kaebaja ja tema partner ühiselt plaaninud. Mõlemad lapsed elasid kaebaja ja tema partneri ühises leibkonnas. Kaebuse esitaja soovis kohe pärast noorima lapse sündi võtta 10-kalendripäevase puhkuse selleks, et olla koos vastsündinuga tema elu esimestest päevadest peale ja pakkuda tuge oma partnerile. Vaidlusaluses seadusesättes oli ette nähtud, et vastavat puhkust on õigus saada üksnes lapse isal, kuid normis ei olnud sätestatud samasugust õigust lapse ema naissoost partnerile, keda tulnuks tegelikult käsitada vastsündinu teise vanemana. Nõnda ei olnud seadusandja täitnud oma kohustust tagada kaitse ja tugi perekonnale, milles on kaks sama-soolist partnerit.

Esmalt märkis konstitutsioonikohus, et riigi kohustus kaitsta abielu kui mehe ja naise liitu on sätestatud põhiseaduse artikli 110 esimeses lauses. Samuti on sättes ette nähtud riigi kohustus kaitsta ja toetada perekonda, vanemaid ning lapsi. Kohus rõhutas, et nimetatud kohustus ei kehti üksnes abielul põhineva perekonna suhtes. Seega sätestatakse põhiseaduse artikli 110 esimeses lauses riigi positiivne kohustus kaitsta ja toetada kõiki perekondi, sealhulgas faktilisi perekondi, mis põhinevad kooselul. Lisaks märkis kohus, et põhiseaduse

⁶ Lāti Konstitutsioonikohus 12.11.2020, 2019-33-01 – Tööseaduse § 155 lõike 1 kooskõla Lāti Vabariigi põhiseaduse artikli 110 esimese lausega.

artiklis 110 ei täpsustata perekonna mõistet ega nimetata sugu kriteeriumina, mille alusel määratakse, kas kaks inimest saavad moodustada perekonna või mitte. Selles mõttes leidis kohus, et ühiskond ei koosne ainult inimestest, kes on lähedases isiklikus ja perekondlikus suhtes teise sugupoole esindajaga, vaid ka inimestest, kes on sellises suhtes omaenda sugupoole esindajaga.

Teiseks tuletas konstitutsioonikohus meelde, et inimväärikus on Läti Vabariigi konstitutsiooniline väärtus. Seisukoht, et ühe inimese inimväärikus võiks olla teise inimese omast vähem väärtuslik, ei ole kooskõlas inimväärikuse põhimõttega. Inimväärikuse põhimõte ei luba riigil jätta teatud inimese või inimrühma põhiõigusi kaitseta. Ühiskonnas valitsevaid stereotüüpe ei saa kasutada põhiseaduse seisukohalt õigustavate alustena, millele tuginedes keelduda demokraatlikus õigusriigis teatud inimese või inimrühma põhiõiguste kaitsest või piirata neid õiguseid.

Viimaks jõudis konstitutsioonikohus järeldusele, et samasooliste partnerite perekonna puhul on õiguslik kaitse ning sotsiaalsed ja majanduslikud meetmed olemas üksnes ema ja tema lapse jaoks. Nii et olemuslikult ei erine samasooliste partnerite perekonnale võimaldatav kaitse ja tugi sellest, mida võimaldatakse üksnes emast ja lapsest koosnevale perekonnale. Nõnda ei taga olemasolev perekondlike suhete õiguslik regulatsioon kaitset ega tuge samasoolistele partneritele ja nende ühisesse perekonda sündinud lastele. Seadusandja ei ole ette näinud samasooliste partnerite perekondlike suhete õiguslikku regulatsiooni ega sotsiaalseid ja majanduslikke meetmeid ning toetust samasoolistele partneritele lapse sünniga seoses. Seega ei ole seadusandja täitnud oma positiivset kohustust, mis tuleneb põhiseaduse artiklist 110 ja mille sisuks on tagada õiguslik, sotsiaalne ja majanduslik kaitse ka samasooliste partnerite perekondadele. Sellest tulenevalt tunnistas konstitutsioonikohus vaidlusaluse õigusnormi põhiseaduse artikliga 110 vastuolus olevaks.

D. Kokkuvõtavad märkused tõrjutud ühiskonnarühmade võimestamist puudutava kohtupraktika kohta

Tõrjutud ühiskonnarühmade võimestamist puudutav kohtupraktika näitab seda, et inimväarikus on kõikehõlmav väärtus ja põhiõigus, mille abil määratakse põhi-seaduslik raamistik, milles tuleb vastavad kohtuasjad lahendada. Inimväarikus on praegugi oluline, sest neis kohtuasjades nimetatud ühiskonnarühmi peetakse ikka veel mõnikord olemuslikult alamal seisvateks ja ühiskonna seisukohalt vähem väärtuslikeks.

IV. Demokraatia kaitset puudutavad kohtuasjad

Konstitutsioonikohtu viimase aja praktikas on aktuaalne olnud ka demokraatia kaitse teema. Konstitutsioonikohus on langetanud otsuseid, kus küsimuse all on olnud kinnipeetavate hääleõigus, erakondade rahastamine ja kriminaalseaduses sisalduvad abinõud demokraatia kaitseks.

A. Vabaduskaotuslikku karistust kandvate isikute hääleõigus

2022. aasta novembris tegi konstitutsioonikohus otsuse asjas, mis puudutas Läti õiguses sisalduvat normi, mille kohaselt ei ole kinnipidamisasutustes karistust kandvatel inimestel õigust hääletada kohaliku omavalitsuse volikogu valimistel.⁷ Kohtuasja menetlust alustati vabaduskaotuslikku karistust kandva inimese avalduse alusel, kellele kohaldus vaidlusalune õigusnorm. Avaldaja väitis, et vaidlusaluses seadusesättes ette nähtud keeld piirab inimese õigust hääletada kohaliku omavalitsuse valimistel, mis on ette nähtud põhiseaduse artiklis 101.

Konstitutsioonikohus tunnistas, et vaidlusaluse õigusnormiga on teatud inimrühma põhiõigust hääletada kohaliku omavalitsuse valimistel ebaõiglaselt ja automaatselt piiratud pelgalt tõsiasja alusel, et need inimesed kannavad kinnipidamisasutuses vabaduskaotuslikku karistust. Õigusnorm ei võimalda arvestada sellega, kas hääletamise piirangu ja üksikisiku toime pandud spetsiifilise kuriteo vahel on loogiline ja piisav seos, ega juhtumi ainulaadsete asjaoludega. Inimeste suhtes, kes kannavad kinnipidamisasutuses vabaduskaotuslikku karistust, ei

---

⁷ Läti Konstitutsioonikohus 03.11.2022, 2021-43-01 – Kohalike omavalitsuste volikogude valimise seaduse § 6 lõike 2 kooskõla Läti Vabariigi põhiseaduse artikli 101 lõike 2 esimese lausega.

tohiks kehtida suuremad piirangud kui need, mille muudavad vajalikuks nende teo iseloom ja neil lasuv karistus.

Peale selle rõhutas kohus, et kinnipidamisasutuses karistust kandvate inimeste valimisõiguse piiramine ei soodusta tõhusalt inimese osavõttu ühiskondlikust elust ega tema edukat taasühiskonnastamist, kui tal on karistus kantud. Üldine valimisõiguse piiramine on lisaks vastuolus kriminaalkaristuse eesmärgiga rehabiliteerida inimene ja ta taasühiskonnastada. Pealegi täheldas kohus, et hääleõiguse suhtes kehtestatud piirangut tuleb hinnata riigi demokraatlikust arengust lähtuvalt. Täpsemalt öeldes on väga oluline regulaarselt hinnata seesuguste piirangute vajalikkust, võttes arvesse ühiskonna ja riigi demokraatliku küpsuse astet vastaval ajahetkel.

Eelneva põhjal leidis konstitutsioonikohus, et vaidlusalune seadusesäte on vastuolus inimese õigusega hääletada kohaliku omavalitsuse valimistel, mis on sätestatud põhiseaduse artiklis 101.

B. Demokraatia, mis suudab end ise kaitsta

2022. aasta mais lõpetas konstitutsioonikohus menetluse kohtuasjas, mis puudutas kriminaalseaduse sätet, millega oli kriminaliseeritud avaliku üleskutse tegemine Läti Vabariigi iseseisvuse kaotamiseks.⁸ Kohtuasjas alustati menetlust konstitutsioonilise kaebuse alusel, mille esitas inimene, kes oli veebilehel avaldanud allkirjade kogumise üleskutse, et toetada Läti Vabariigi liitumist Ameerika Ühendriikidega. Üldkohus oli oma otsusega mõistnud kaebaja süüdi vaidlusaluses õigusnormis sätestatud kuriteos. Kaebaja leidis, et see norm rikub tema sõnavabadust, mis sisaldub põhiseaduse artiklis 100.

Konstitutsioonikohus tõlgendas vaidlusalust õigusnormi ja järeldas, et normis nähti ette vastutus ainult sellise avaliku üleskutse eest kaotada Läti Vabariigi iseseisvus, mis kujutab endast tõelist ohtu riigi ja ühiskonna huvidele ning kutsub tegevusele, mis võimaldab üleskutse eesmärki päriselt saavutada. Peale selle rõhutas konstitutsioonikohus, et vaidlusaluse normi eesmärk on kaitsta riiki ja selle demokraatlikku korda. See norm aitas rakendada iseenast kaitsta suutva

---

⁸ Läti Konstitutsioonikohus 27.05.2022, 2021-34-01 – 01.04.2013 kuni 10.05.2016 kehtinud kriminaalseaduse § 82 lõike 1 kooskõla Läti Vabariigi põhiseaduse artikli 100 esimese lausega ja kriminaalseaduse 21.04.2016. a muutmise seaduse üleminekusätte kooskõla Läti Vabariigi põhiseaduse artikliga 1 ja artikli 92 teise lausega.

demokraatia põhimõtet. Kohus leidis veel, et vaidlusaluse normi objektiivne eesmärk oli vastutusele võtta isikud, kes teevad niisuguseid riikliku iseseisvuse kaotamise üleskutseid, mis ületavad sõnavabaduse piiri ning on reaalseks ohuks Läti Vabariigi riiklikule iseseisvusele ja demokraatlikule riigikorrale.

Konstitutsioonikohus leidis, et konstitutsioonikohtu poolt vaidlusalusele kriminaalseaduse normile antud tõlgendus tagab põhiseaduse artiklis 100 sätestatud põhiõiguste kaitse. Kahtlus, kas norm on põhiseadusega kooskõlas, sai samuti kõrvaldatud, kui konstitutsioonikohus tõlgendas ja rakendas vaidlusalust normi kooskõlas põhiseadusega. Seega leidis konstitutsioonikohus, et kaebaja oletus, mille kohaselt on vaidlusalune kriminaalseaduse norm vastuolus kõrgemalseisvate õigusnormidega, on alusetu. Samas ei kuulu konstitutsioonikohtu pädevusse kriminaalasja tegelike asjaolude hindamine ega isiku poolt toime pandud teo kuriteona kvalifitseerimine. Sellega lõpetati menetlus küsimuses, kas vaidlusalune kriminaalseaduse norm on kooskõlas põhiseaduse artikliga 100.

C. Kokkuvõtvad märkused demokraatia kaitset puudutava kohtupraktika kohta

Demokraatia kaitset puudutav kohtupraktika võimaldab väita, et demokraatia, õigusriigi põhimõte ja inimõigused leiavad Läti ühiskonnas ja ka parlamendis ikka veel ebapiisavat mõistmist. Olukorra muutmiseks on konstitutsioonikohus osalenud mitmes projektis, et jätkata dialoogi nii ühiskonna kui ka teiste riigiinstitutsioonidega. Nende projektide hulka kuuluvad nii kooliõpilastele mõeldud joonistamis- ja kirjutamisvõistlused, iga-aastased kohtumised riigiinstitutsioonide esindajatega kui ka aktiivne meediasuhtlus.